

UDK: 929 Heinzl, V.
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 27. VI. 1994.

O zagrebačkom gospodarstveniku Vjekoslavu Heinzelu (1871.-1934.)

MIRA KOLAR-DIMITRIJEVIĆ
Filozofski fakultet, Zagreb, Republika Hrvatska

Vjekoslav Heinzl istaknuta je ličnost Zagreba, grada koji ove godine slavi svoju 900. obljetnicu. No ova je godina i 60. godišnjica Heinzelove smrti, a u isto vrijeme i prva mogućnost da se o Heinzelu kaže istina i da se ukaže na njegovu veličinu kao tvorca modernog Zagreba i vrlo uspješnog djelatnika pri procesu uključivanja Zagreba i Hrvatske u srednju Europu.

1.

U dugogodišnjoj su povijesti Zagreba mnoge ličnosti pridonijele njegovu razvoju i napretku. Među takovima svakako treba spomenuti arhitekta Vjekoslava Heinzela (Zagreb, 27. VIII. 1871. – Zagreb, 1. III. 1934.), koji je u Zagrebu kao arhitekt djelovao osamnaest godina, deset godina bio predsjednik Trgovačke i obrtničke komore a osam godina zagrebački gradonačelnik. čitav svoj život i znanje ugradio je u rodni grad, ostvarivši na tom polju značajan uspjeh. Vjekoslava Heinzela može se promatrati slojevito: kao arhitekta, kao predsjednika Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu (od 1912. do 17. kolovoza 1920.), kao gradonačelnika slob. i kr. grada Zagreba od kolovoza 1920. do rujna 1928., kao privrednika, tj. člana mnogih dioničkih poduzeća i komunalnih ustanova, te aktivnog člana mnogih sportskih i prosvjetnih društava. Moje proučavanje usmjereno je prema radu Heinzela – gradonačelnika metropole svih Hrvata. On je, koristeći se svojim štajerskim porijeklom i češkim porijeklom svoje supruge Berte (Prag, 1881. – umrla u Zagrebu poslije drugoga svjetskog rata), znatno pripomogao gospodarskom razvoju Zagreba direktno ili na neki drugi posredan način. Heinzl je nastavio tragovima dr. Milana Amruša, te je grad pod njegovim načelnikovanjem dobio nove dimenzije i nove vrlo važne i značajne sadržaje, koji su omogućili da Zagreb bude ponos Hrvata i u vremenu kada je svim načinima Hrvatska zapostavljena i parcelirana. Kada je Heinzelov uspjeh na tom planu postao suviše vidljiv, a osobito kada je u govoru na pogrebu Stjepana Radića razotkrio svoje dugo prikrivane misli u odnosu na hrvatski narod i njegovu metropolu, bio je maknut na najbezočniji način koji se može zamisliti i eliminiran iz društvenog života Zagreba. Ostale su mu samo neke pozicije na građevinarskom području.

2.

Vjekoslav Heinzl došao je na položaj zagrebačkoga gradonačelnika u dobi od 41 godine, te je imao veliko znanje i iskustvo. Bio je unuk Josipa Heinzla, rođenog u Grazu 1816. godine, i sin Vjekoslava, rođenog u Grazu 1844., koji su sagradili pilanu u Tesarskoj ulici (danas Berislavićeva), a nakon što je ona izgorjela, podigli su novu pilanu i drvoprerađivačku radionicu s mlinom na Savskoj cesti 25. Na taj su način stvorili solidnu osnovu za uspješan rad. Sinu Vjekoslava Heinzla Aloisu, kako se Vjekoslav zvao do 1906., bile su pristupačne najviše škole. Polazio je kraljevsku veliku realku u Zagrebu od 1882. do 1889. godine, a nakon toga je u Grazu upisao Visoku tehničku školu, gdje je 7. listopada 1890. stekao diplomu inženjera. Nastavak studija prekida zbog vojne infanterijske službe 1890., ali polovicom 1891. već sluša slobodno crtanje na Visokoj tehničkoj školi u Grazu, a potom nastavlja studij na Visokoj tehničkoj školi u Stuttgartu, gdje je 29. travnja 1893. stekao diplomu arhitekta. Poslije studija Heinzl kraće vrijeme radi u poduzeću svog oca kako bi – 1894. – stekao ovlaštenje da radi kao arhitekt i graditelj u Zagrebu. U idućih je osamnaest godina sagradio u Zagrebu velik broj građevina, a u tom je razdoblju također promijenio ime Alois u Vjekoslav. Među ostalim, projektirao je i paviljon Hrvatske na milenijskoj izložbi, za koji je dobio prvu nagradu, a koji je kasnije prenesen u Zagreb na današnji Tomislavov trg.¹

Njegov uspjeh u izradi paviljona na milenijskoj izložbi pribavio mu je 1895. profesuru za zgradarstvo na Graditeljskoj školi, kako se tada zove dio Obrtne škole. Zgradarstvo je predavao punih deset godina i odgojio čitav niz vrlo uspješnih graditelja, a od 11. ožujka 1910. djelovao je i kao član povjerenstva za osposobljenje majstora zidara, klesara i tesara u Hrvatskoj. Radeći ovako mnogo i na više strana, Heinzl je skupio velik imetak, pa je 1910. započeo gradnju trokatnice na Mažuranićevu trgu, uvrstivši se time među najuglednije ljude Zagreba, što mu je omogućilo da putuje i u Sjevernu Ameriku, Francusku, Englesku, Italiju i Njemačku, te da dobro upozna Europu i njena moderna dostignuća.

3.

Izabran u veljači 1910. za zagrebačkoga gradskog zastupnika i potvrđen 14. ožujka zajedno s književnikom Svetislavom pl. Gajem, Franjom Spevcem, etnografom Augustom pl. Pisačićem, arhitektom Martinom Pilarom, pravnikom

¹ Povijesni muzej Hrvatske (dalje: PMH), Zbirka Heinzl (sig. 18037). Ova se zbirka koristi u ovom radu kod izrade Heinzlove biografije i bez posebnog navoda. Ovdje se iz jednog nacрта vidi da je umjetnički paviljon radio Heinzl, a Korbe i Giergl industrijski. U ovoj zbirci je očuvana i brošurica Mavre Gellerija »Iz prošlosti i sadašnjosti tisućgodišnje Ugarske«, iz koje se vidi kako je Ugarska Hrvatsku smatrala samo pokrajinom, iako tu tvrdnju negira upravo izdavanje Gellerijeve brošure na hrvatskom jeziku, kojom se može nadopuniti izvještaj Mije Krešića *Izješće o milenijskoj izložbi kraljevine Ugarske i kod te prigode sudjelujuće Bosne i Hercegovine te kraljevine Hrvatske i Slavonije god. 1896.*«, Zagreb, 1897.

Jurjem Vrbanićem, Julijem pl. Halperom i trgovcem Benkom Deutschem, Heinzel napušta građevinske, te se posvećuje javnim poslovima. Danas možemo točno precizirati kakvi su to bili poslovi, jer su nestali razlozi zbog kojih se biografije značajnih ličnosti ne bi mogle promatrati cjelovito. U prvom redu, pokrenula se akcija za izgradnju prvih radničkih stanova u Zagrebu, koja se, nažalost, nije realizirala, ali se Heinzel uključio u taj projekt kao član odbora za gradnju činovničkih i radničkih kuća, a radio je i u odboru za regulaciju Kaptola. Heinzel je, zahvaljujući svojoj supruzi Berti, koja je bila Čehinja, sudjelovao u organiziranju drugoga hrvatskog svesokolskog sleta 12.–16. kolovoza 1911. u Zagrebu, pokazavši pri tome dobre organizatorske sposobnosti i razvijajući ideju sveslavenstva, što ga je dovelo i u uže kontakte s Masarykom, pa i sa Srbima, koje materijalno pomaže u vrijeme tursko-srpskog rata, što mu pribavlja orden sv. Save IV. reda.²

Svojim radom u gradskom zastupstvu Heinzel je svratio na sebe pozornost Nikole pl. Tomašića, koji je također bio gradski zastupnik i podnačelnika Dragutina Mondekara. Kada se Mondekar povukao s položaja predsjednika Trgovačke i obrtničke komore u Zagrebu, bogati, sposobni i športski orijentirani Heinzel pokazao se kao najbolji kandidat za to mjesto, pogotovo stoga što se njegovu izboru nisu protivili ni članovi hrvatsko-srpske koalicije, koji su držali najvažnije privredne pozicije u gradu. Heinzel je bio predsjednik Komore sve do 1922. godine, pa iako je predsjednikovao u teško vrijeme rata, Heinzel je pripomogao da se sjeverna Hrvatska i u ratnim uvjetima dobro organizira i očuva svoje proizvodne potencijale i bogatstva. Kao predsjednik komore i kao gradski zastupnik Heinzel je nadopunio svoja iskustva i saznanja o potrebama rodnog Zagreba, u kojem je broj stanovnika rastao brže nego broj radnih mjesta. U nastupnom govoru na položaj predsjednika Trgovačke i obrtničke komore 21. lipnja 1912., u staroj zgradi Komore na Kazališnom trgu, Heinzel je rekao da će štiti interese trgovaca i obrtnika, da će nastojati da komora kod vlade stekne ugled koji joj pripada, te da će se boriti da i komora ima u autonomnom Saboru

² Heinzel se u mladosti bavio biciklizmom, skijanjem i sanjkanjem. Dugo godina bio je nadzornik leda na zagrebačkim sklizalištima koja su se stvarala tijekom zime. (»Spomenspis zagrebačkog klizačkog društva 1877.–1931.«, sastavio dr. Franjo Bučar, Zagreb, 1931.). Bio je utemeljitelj, potpredsjednik, a do 1919. i predsjednik Hrvatskog automobilskega kluba, a od 1910. i potpredsjednik Hrvatskog športskog saveza. Oženivši se 14. siječnja 1901. u Topplitzu u Češkoj s Bertom Pick, on se zbližio s brojnim Česima koji su se također nalazili u sličnim mukama kao i Hrvati, pa je s njima uspostavio brojne veze koje je održavao čitav život. Prvi svesokolski slet u Zagrebu održan je 1906. te su češki sokolaši bili odvedeni na Plitvička jezera, gdje je jedno jezero prozvano po njima, »Libušin vodopad« (»Spomenspis I. hrvatskog svesokolskog sleta u Zagrebu«, urednik dr. Franjo Bučar, Zagreb, str. 103). Drugi hrvatski svesokolski slet bio je u Zagrebu 12. do 16. kolovoza 1911. uz puno angažiranje i Heinzelovih i čeških sokolaša. Heinzelovi odlaze 1912. i na slavenski slet u Prag, gdje je otkriven spomenik Františku Palackyju, te su Heinzelovi primljeni s pažnjom (PMH, Heinzel, 18038). Sklonost za rad u humanim i nacionalnim društvima zabilježena je kod Heinzelovih i kasnije, pa je prilikom posvete zastave Hrvatskoga konjaničkog sokola u Zagrebu, što je bila neke vrste manifestacija konjaničke snage Hrvatske, Berta Heinzel bila kuma društva (HPM, Heinzel, sig. 18043). Zanimljivo je da je pri ovakvim poslovima značajnu ulogu uvijek imala Berta Heinzel, dok se Heinzel povukao u pozadinu, ističući stalno svoju političku neutralnost.

jedan glasa.³ Međutim on tom prilikom naglašava i to da je komora organ zajedničkog ministarstva trgovine, i da su zato iz rada njezina isključene stranačke borbe, ali obećaje »...da će vazda zauzimati neustrašivo pravo hrvatsko stanovništva, da što bolje koristi našoj domovini«. Kao privrednik Heinzel je uočio i nedostatke obrtnog zakona donesenog 1884., pa se zalagao za njegovu izmjenu, a naglašavao je i da u Zemaljskoj vladi Hrvatske i Slavonije nužno treba osnovati četvrti gospodarski odsjek, koji će pripomoći bržem i boljem rješavanju gospodarskih pitanja. Hvaleći postupak Gradskog poglavarstva, koje je iniciralo osnivanje građanske škole u Zagrebu kao praktične škole za stručni kadar, Heinzel je naglasio i veliku potrebu osnivanja nižih trgovačkih škola, jer trgovačke akademije uz realne gimnazije, kakve su postojale do 1912., nisu u potpunosti školovale dobar trgovački kadar. Potječući iz industrijske obitelji Heinzel je naglasio da će posebnu pozornost posvetiti industriji te da ona treba u Hrvatskoj dobiti iste pogodnosti koje ima industrija u Ugarskoj, obrazlažući na primjeru Engleske, Francuske i Njemačke – kojim zemljama je već bio prošao – da industrija donosi blagostanje. Heinzel je uočio i to da se premali broj industrijskih poduzeća bavi izvozom, te se zalaže za uređenje željezničkih i riječnih putova, kao i za proširenje poštanskih, brzojavnih i telegrafskih veza, bez kojih nema brzog gospodarskog razvoja. Heinzel uzvikuje: »Taj cijeli Jug nam je otvoreno polje, radimo dakle dok je vrijeme, dok nas drugi sasma ne istisne.« Ovo izlaganje je u stvarnosti Heinzelov program, kojeg se držao čitav svoj život, pa je on glavni sadržaj i njegova rada kao gradskog načelnika. Heinzel je ugradio u Zagreb, koji je već imao dominantne kulturne, prosvjetne, trgovačke, bankarske i obrtničke značajke u Hrvatskoj i industrijsku komponentu, proizvodnjom kojom su se kapitali brže uvećavali, privukavši time i kapital Austrije, Njemačke i Češke. Heinzel je pripomogao pridolasku austrijskog i osobito češkoga kapitala u zagrebačko područje, pa je privreda grada do prvoga svjetskog rata znatno oživjela u odnosu na vrijeme bana Khuena Héderváryja. Heinzel uspijeva dovršiti 1914. i novu palaču zagrebačke Trgovačke i obrtničke komore s lijepom vijećnicom u secesijskom stilu, koja i danas služi kao zgrada Gospodarske komore u Zagrebu. Prvi Zagrebački zbor, održan 1909. na prostorima tadašnjeg sajmišta u Martičevoj ulici, imao je međunarodni značaj, što je bio velik napredak u odnosu na regionalnu poljoprivrednu izložbu iz 1906. godine. Rat je silno zaoštrio socijalne tenzije, ali je Heinzel uspio u tome da se uključi u organiziranje gradske aprovizacije, pa na području Zagreba nije bilo izražene gladi, iako je bilo velikih socijalnih problema. Heinzel je bio pozvan u audijenciju kralju Karlu IV., te je prilikom tog sastanka 27. svibnja 1918. izrazio nadu da će se nakon rata »Narodno gospodarstvo zemlje koja krvari iz tisuća

³ *Hrvatski Lloyd*, 25, 22. VI. 1912. – Programni govor predsjednika zagrebačke trgov.-obrt.komore. Trgovačku i obrtničku komoru preuzeo je Heinzel od Dragutina Mondekara, uglednoga zagrebačkog trgovca. Datum kad je Heinzel napustio ovaj položaj nije posve siguran, a budući da su spisi komore radikalno uništeni 1934., ne postoji mogućnost provjere točnog datuma. Naime, 13. studenoga 1922. u komori je postavljen vladin povjerenik Gustav Huth, te je vjerojatno Heinzel napustio ovo mjesto prije nego što je u siječnju 1923. za predsjednika komore postavljen Vladimir Arko, pa time navode »Spomenspisa Trgovačke i obrtničke komore u Zagrebu 1852–1902–1927«, Zagreb, 1927., str. 141–142, treba dovesti pod sumnju, utoliko što je spomenicu radio Mijo Krešić, koji od 1909. ne radi u komori. *Hrvatski Lloyd*, 1912.

rana, preporoditi i novim tvorbama procvasti«⁴. Kralj se neobično dugo zadržao u razgovoru s Heinzelom, a u rujnu je Heinzel dobio obavijest da je imenovan kraljevskim savjetnikom. Bilo je to vrlo nezgodno vrijeme za ovakovu promociju, jer je mjesec dana kasnije došlo do jednostranog raskida veze s Austro-Ugarskom, koju odluku je donio Hrvatski sabor 29. listopada 1918. godine. Prvi svjetski rat ostavio je duboke tragove i na ljudima i na gradu, čije su se škole, pretvorene za rata u bolnice, tek postupno vraćale prvotnoj namjeni, a invalidi koji su to postali boreći se na strani Austro-Ugarske Monarhije preselili su se na ceste kao prosjaci, jer im je nova vlast negirala status ratnika i junaka. Povratak brojnih ratnika s raznih fronta, ali i pridolazak ljudi povjerljivih režimu, osobito iz redova srpske vojske i žandara, izmijenili su grad, a pored toga mađarsko činovništvo, zaposleno uglavnom na željeznici, a i dobar dio Austrijanaca napustio je još potkraj 1918. i početkom 1919. godine Zagreb. I Trgovačka i obrtnička komora našla se na udaru novih vlasti, te je njezin muzej, koji je imao služiti promociji hrvatskoga gospodarstva i uspostavljanju veza s inozemstvom, bio pretvoren u Etnografski muzej, a sve njezine prijedloge i pokrajinska vlada u Zagrebu i centralna vlada u Beogradu listom je odbijala ili jednostavno na njih nije odgovarala.⁵ Zbog toga nijedna akcija zagrebačke Trgovačke i obrtničke komore nije u tom vremenu uspijevala, i iako su gotovo svi gospodarski potencijali Hrvatske bili neoštećeni, vlada nije odobrila ni držanje velesajmova, te je prvi Zagrebački zbor održan tek 1922. godine, dakle u vremenu kada je Heinzel već bio godinu i pol gradski načelnik.

4.

Prilike u Zagrebu poslije prvoga svjetskog rata bile su teške. Nezadovoljstvo stanovništva bilo je veliko pa su brojni štrajkovi potresali privredu, a prof. Stjepan Srkulj nije mogao ni znao riješiti probleme grada, pa se potkraj 1919. godine povukao s gradonačelničke funkcije i grad je do izbora 20. ožujka bio pod upravom komesara. Ovi izbori iskazali su uznemirujuće stanje raspoloženja građana, jer je u gradsko zastupstvo izabrano čak dvadeset komunista, čime su dobili pravo biranja svog načelnika. No, Svetozar Deliće održao se na

⁴ Izvještaj o poslovanju Trgovačke i obrtničke komore u Zagrebu u ratnoj godini 1918. do proglašenja nezavisnosti Države SHS., str. 145.

⁵ Na pozdrav skupštine početkom 1919. regent Aleksandar je samo brzojavno odgovorio »Trgovačkoj obrtničkoj komori zagrebačkoj zahvaljujem najiskrenije na pozdravu sa skupštine i delim uverenje i nadu trgovačkog, obrtnog i industrijskog staleža Hrvatske, da će svojim svojevrijednim ujedinjenjem prirodne snage i našeg naroda dobiti novog burnoga poleta i biti u osnovi celokupnog naroda naše države« (Izvještaj o poslovanju Trgovačke i obrtničke komore u Zagrebu u godini 1919., str. 7). Pri tome treba imati na umu da je Heinzel za vrijeme srpsko-turskog rata 1913. pomagao Srbiju, te da je još 1913. bio odlikovan Ordenom Sv. Save IV. reda, da bi onda u međuratnom razdoblju dobio Orden Sv. Save III. i II. reda, te Orden Bijelog orla V. stepena, dakako sve to do 1925., kada još nije velikosrbima postalo jasno da je Heinzel hrvatski gradonačelnik hrvatske metropole. Njegovu uspješno političko laviranje potvrđuje i to što je dobio i papinski komanderski red Sv. Gregorija Velikog, te čehoslovački komanderski red Bijelog lava (PMH, Heinzel, biografija).

položaju gradonačelnika samo nekoliko dana i za to vrijeme i nije mogao povući radikalnije poteze za poboljšanje socijalnih prilika.⁶ Provedeni su dopunski izbori s istim rezultatom, te su onda komunistički mandati proglašeni jednostavno utrnulima. Izlaz iz nastale krize nije bilo lagano naći, a trebalo je hitno nešto učiniti, jer je pučanstvo u Hrvatskoj pokazivalo izrazitu sklonost k republikanizmu, zbog čega je jačao otpor srpskom centralizmu, pa je antisrpsko raspoloženje postojalo i među članovima nekomunističkog dijela gradskog zastupstva. Stoga je prijedlog Pribičevićeva demokrata Većeslava Wildera na sjednici gradskog zastupstva 17. kolovoza 1920., da se raspusti cijelo zastupstvo i da se provedu novi izbori, bio odbačen na prijedlog zajedničara profesora Stjepana Srkulja, pa je izabran Vjekoslav Heinzel sa 27 glasova, dok je osam dobio dr. Vladimir Prebeg, pravaš, a osam glasovnica je predano prazno. Zahvaljujući na povjerenju, Heinzel je istaknuo da vrijeme za velike planove nije povoljno, i da je u ovom trenutku najvažnije doskočiti stambenim nevoljama zagrebačkog pučanstva izgradnjom novih stanova, ali izjavljuje da će voditi brigu i o kulturnom, ekonomskom, socijalnom, sanitarnom i humanitarnom području, jer je rat ostavio velike ožiljke na svim tim područjima. Heinzel je rekao: »Danas je suradnja svih članova ovoga zastupstva bez razlike stranaka i mišljenja prijeko potrebna. To bi morali imati na umu svi, kojima je istinski do procvata bijeloga našega Zagreba. Iskreno žalim, što je ovo zastupstvo ostalo bez predstavnika radničkog staleža. No duboko sam uvjeren, da će se naše opće prilike tako srediti da će se u ovoj vijećnici naći predstavnici sveukupnog žiteljstva grada Zagreba bez razlike staleža, koje je trajno privezalo svoju sudbinu sa sudbinom Zagreba i kojemu je procvat i napredak grada isto tako na srcu kao njegov vlastiti.«⁷ Početak Heinzelova načelnikovanja doista nije bio lak. Na sjednice ne dolazi ni Milan Krešić, ni Stjepan Radić, ni Većeslav Wilder, ali se Heinzel ponaša kao da ovu opstrukciju ne primjećuje, te iskorištava svoje veze s grofom Miroslavom Kulmerom i drugim koalicionašima i poduzima prve korake u ostvarenju svog davno zamišljenog plana stvaranja bogatijeg Zagreba. Na sjednici 22. studenoga 1920. Heinzel se izborio za prihvata zaključka da će kroz deset godina biti oslobođene gradskog nameta sve novogradnje, prigradnje i nadogradnje, a osim toga, po cijeni od 40 kruna za hvat počeo je prodavati zemljište na Zavrtnici Domaćoj tvornici rublja u osnivanju, Tvornici tinte Mg. Kovačić i Albrecht, tvornici cipela Frković i drug, te tvornici dvopeka Nada uz uvjet da zapošljavaju isključivo domaću radnu snagu.⁸ Započeo je i s parcelacijom i prodajom zemljišta na Peščenici, uvjetujući da se u dvije godine podignu trokatnice ili velike obiteljske kuće, te je oslobođenjem od poreza privukao vrlo mnogo interesenata iz provincije, koji su svoj akumulirani kapital htjeli uložiti u sigurne investicije. Stvoren je program širenja grada prema istoku, gdje se u

⁶ Zdenka Šimončić, Mjesna politička organizacija SRPJ(k) Zagreba i izbori za Gradsko zastupstvo u Zagrebu 21. ožujka 1920. *Zbornik Revolucionarni radnički pokret u Zagrebu između dva svjetska rata*, Zagreb, 1968., str. 173. i d.; Mira Kolar-Dimitrijević, *Izbori za gradska zastupstva u ožujku 1920. Kaj*, 4/1980., 81–94.

⁷ Zapisnik izvanredne skupštine gradskog zastupstva slob. i kr. glavnog grada Zagreba 17. VIII. 1920., čl. 17. i 18.

⁸ Zapisnik skupštine gradskog zastupstva slob. i kr. glavnog grada Zagreba od 27. IX. 1920. i 22. XI. 1920., čl. 181.

nastavku na Kanalu i na Žitnjaku trebala smjestiti i industrijska zona. Pripremio je teren i za proširenje tramvajske remize, jer je planirao da će uvećani Zagreb trebati i jaču tramvajsku mrežu, a nastavno na to gradi i novu električnu centralu, koja je 1928. povezana s hidroelektranom Ozalj kod Karlovca, stvarajući tako partnerstvo korisno za obje strane. Znajući da nema modernoga grada ni privrednih veza sa zapadnom Europom bez modernoga hotela, već na sjednici 22. studenoga 1920. prihvaćena je ponuda Dioničkog društva za izgradnju svratišta i kupališta da na zemljištu kraj željezničke stanice izgradi hotel, uz uvjet da poduzeće plati hvat tisuću kruna, da hotel ima 200 soba i uz jamčevinu od 500.000 kruna da će hotel biti doista izgrađen. Hotel Esplanade je doista i dovršen i 1925. otvoren kao najmoderniji hotel na Balkanu, te je postao privlačan turistima, privrednicima i uglednicima čitavog svijeta, koji su rado dolazili u Zagreb jer su ovdje bili dobro zbrinuti.

Heinzel je bio pametan čovjek, pa si je dao vremena da čeka do donošenja Vidovdanskog ustava u lipnju 1921., da vidi što će biti sa Zagrebom, a u međuvremenu je probravio pola mjeseca u Beču, proučavajući komunalnu politiku toga velikog europskoga grada. Zanimljivo je da je po povratku Heinzel dao novinaru izvještaj o tom putovanju i da je naglasio komparativne prednosti Zagreba pred Bečom.⁹ Po čl. 96. spomenutog Ustava od 28. lipnja 1921. Zagreb je izgubio status »glavnog zemaljskog grada«, kakav je bio po Zakonu o općinama od 1895. godine, te je postao običan grad u Zagrebačkoj oblasti podložan velikom županu. Heinzel je sada došao do spoznaje da Zagreb svoju budućnost može graditi samo na osnovama gospodarstva, poglavito industrije, te da pri tome treba iskoristiti položaj Zagreba kao ulaznih vrata Europe na putu za Balkan, njegove kadrove koji su se školovali u srednjoj Europi i koji su imali tradicionalne veze s gospodarstvenicima srednje Europe, radnu snagu iz pokrajine koja je hrpimice nagrnula u Zagreb u potrazi za radom i sigurnošću. Heinzel je vidio da vlada probleme u poljoprivredi rješava više politički nego gospodarski, te je uočio mogućnost nabave jeftinih sirovina iz raznih područja novostvorene države, koja je tek bila na putu oporavka i organizacije, kao i spremnost zemalja srednje Europe (Poljske, Njemačke, Austrije, Mađarske, čehoslovačke) da suraduju sa Zagrebom imajući povjerenje u njegove gospodarstvenike i banke. Negodujući protiv gubitka statusa Zagreba kao glavnog grada Hrvatske i uopće zbog ukidanja Hrvatske kao povijesno formirane cjeline te njezina dijeljenja na oblasti, Heinzel nije otišao na pokop kralju Petru Karađorđeviću u Beograd, pa je 25. kolovoza 1921. godine raspušteno cijelo gradsko zastupstvo u Zagrebu, i tek nakon provedenih izbora 11. prosinca 1921.

⁹ *Agramer Tagblatt*, 19, 23. I. 1921. – Kommunale Studien und Vergleiche. Heinzel je tom prilikom posjetio bečkoga gradonačelnika Raimanna i ovaj mu je stavio na raspolaganje ing. Maxa Fiebigera i građevinskog savjetnika ing. Friedricha Jaeckela, te je u njihovoj pratnji obišao čitav Beč i sve komunalne ustanove. Poticajno je bilo razmišljanje da i u Zagrebu treba urediti javno kupalište po uzoru na Beč. No uočio je da je inflacija podrovala gospodarstvo glavnoga grada Austrije, te da je stanogradnja suviše mala u odnosu na narasle potrebe nagomilanog pučanstva u gradu, što je imalo za posljednicu i slabo uposlenje obrtnika i uopće zastoj privredne djelatnosti u gradu. Heinzel je uočio i da ured za pregledavanje hrane djeluje presporo, te je očito namislio da Zagreb treba urediti modernije s djelatovnijom i bržom upravom.

ponovno sazvano dozvolom kralja Aleksandra za 22. prosinca s razloga donošenja godišnjeg proračuna. I ovo je zastupstvo bilo krnje, jer su mandat zastupnika položili Stjepan Radić, Gjuro Šurmin i Mirko Košutić, negodujući što nije priznata hrvatska posebnost u okviru nove države. Zanimljivo je da su se za ove izbore ujedinili pod imenom hrvatskog bloka i zajedničari, i pravaši, i radićevci i ostale hrvatske opozicijske stranke, te da je ta tako ujedinjena lista dobila 36 zastupnika u gradskom zastupstvu, pa nije uopće bilo problema da Heinzl kao predstavnik te liste bude drugi put izabran za gradskog načelnika 14. siječnja 1922. sa 34 glasa.¹⁰ Nakon izbora Heinzl je izjavio: »U nas upiru oči one hiljade izbornih građana, radnika i seljaka, koji su nas izabrali, da očuvamo i da štitimo hrvatski značaj glavnoga nam grada i da posvetimo svu svoju brigu procvatu gradske općine. U nas gledaju i svi Hrvati, smatrajući grad Zagreb svojim središtem i opravdano očekujući, da će Zagreb biti uvijek na čelu Hrvata.« Heinzl je pri tome istaknuo da hrvatska misao nije neprijateljska srpskoj ili slovenskoj i da nema razloga sukobu. No on kaže: »Nas, gospodo zastupnici, čeka ogroman posao. Preteške su zadaće u radu za Zagrebu, da bismo mi mogli obećati, da ćemo sve to odmah izvršiti, što je u našim osnovama i reformama shvaćeno kao potreba za normalan razvoj grada.« Heinzl je oduševljen što su se na ovim izborima prvi put ujedinili i građani i radnici i seljaci sa željom da izgled staleške opreke poštenim međusobnim sporazumom i iskrenom suradnjom. »Seljaštvo nam je temelj i nepresahljivo vrelo iz kojega neprekidno dolazi nova snaga svemu narodu dakle i njegovom glavnom gradu. Radništvo i obrtništvo su nam djelotvorne ruke, bez kojih ne bi bilo ni pravoga ljudskoga života, a kamo li modernoga napredka. Gradjanstvo ima biti srce, koje daje zdrave poticaje za neprestane nove podhvate, a napose one, koji treba da budu od koristi gradu i svemu njegovu stanovništvu.« Svoj program, jer ovaj govor je doista Heinzlov program, on zaključuje: »Ne bih htio da danas iznosim ponovno sve one već poznate osnove, koje su već u prošlom zastupstvu započete i koje se moraju što prije izvesti. Držim da ćemo naći potrebna novčana sredstva u formi zajmova kod kuće ili u inozemstvu za financiranje onih krupnih osnova kao što su: klaonica, električna centrala, uredjenje grad. cesta, vodovoda, tramvaja, zdravstvenih institucija, školstva i t.d.« Heinzl s ponosom ističe da je već u 1921. sagrađeno sredstvima grada oko 200 stanova, te da će se to nastaviti, a zamišlja da će izgradnjom moderne električne centrale biti omogućen u okolici grada razvoj industrije koja će pridonijeti punoj zaposlenosti gradskog stanovništva i znatno utjecati na životni standard građana.

Ono što je Heinzl izrekao u ovom govoru on nastoji realizirati, i do 1925. već se slika grada znatno izmijenila. Adolf Mošinsky izgradio je podzemni Zagreb izgradivši vodovodnu i kanalizacijsku mrežu, Milan Amruš nadzemne prometne veze asfaltiravši srce grada i izgradivši prvu električnu mrežu 1907. godine, a Heinzl je, gradeći na temeljima svojih prethodnika, proveo modernizaciju grada. On je ugradio u trgovački i kulturni sadržaj proizvodnu i industrijsku komponentu, znajući da će se upravo u ovoj domeni lomiti koplja s centralizatorskim vlastima u Beogradu, koje sada nisu više skrivale svoje na-

¹⁰ Zapisnik skupštine gradskog zastupstva slob. i kr. glavnog grada Zagreba od 14. siječnja 1922.

mjere da prigrabe svu vlast u državi, ne želeći ništa podijeliti s braćom u Hrvatskoj i Sloveniji.

Heinzel je pri tome posve točno shvatio kako mu ostaje vrlo malo vremena da pomogne gradu Zagrebu da iskoristi sve svoje komplementarne prednosti i tako pretekne Beograd. Naime, od 1922. Beograd je pokazivao sve izraženiju želju da pored političkog i upravnog postane i privredni centar zemlje, služeći se pri tome obilato administrativnim mjerama kojima se otežavala slobodna gospodarska aktivnost u Hrvatskoj. Umjesto liberalističkog odnosa prema onima koji su u stanju nešto stvoriti, država je iz godine u godinu sve više kočila slobodan razvoj hrvatske privrede, ali je prvih nekoliko godina morala dopustiti liberalno ponašanje privrednika u Zagrebu, jer je o zagrebačkim gospodarskim vezama ovisio i oporavak Srbije – svi putovi iz srednje i zapadne Europe vodili su na Balkan preko Zagreba, jer još nije bio izgrađen moderni put preko Subotice.

Čini se da je u svom razmišljanju Heinzel imao puno pravo. Postavljanje Gustava Hutha za komesara Ministarstva trgovine i industrije u zagrebačku Trgovačku i obrtnu komoru 13. studenoga 1922., a onda i postavljanje Vladimira Arka, odanog pristaše dvora, za predsjednika komore u 1923., kao i zabrana slobodnog osnivanja dioničkih poduzeća i u Hrvatskoj, a i razne druge akcije kojima je slabljena privredna snaga Hrvatske, kao na primjer zamjena krune u dinare u omjeru 4:1, te ratni prirezi, pokazali su da beogradska vlada želi za- ustaviti privredni razvitak Zagreba. Beogradski radikali više ne tajе da žele u Beogradu stvoriti dominantni gospodarski centar, iako se na međunarodnom planu više spominjao Zagreb nego Beograd ne samo kao metropola Hrvatske već i kao najsnažnije gospodarsko središte nove države. Stoga sve što Heinzel radi kao gradonačelnik ima smisla, ali je taj smisao prikriven, a cilj nevidljiv. Svoje značajne građevinske poteze prvih godina svog načelnikovanja on radi u ime »socijalne politike«, »prenapučenosti grada« i nezaposlenosti njegovih građana, a samo iskusno oko može prepoznati dublje ciljeve, to jest jačanje gospodarskih potencijala grada jačanjem njegove industrijske osnove zasnovane na stručnoj radnoj snazi i vezama s austro-češkim privrednim krugom.

5.

Drugi mandat Heinzela trajao je od 14. siječnja 1922. do 20. srpnja 1927., ali je Heinzel već u početku načelnikovanja bio svjestan što je potrebno učiniti da Zagreb zadrži status srednjoeuropskoga grada i hrvatske metropole. Na početku drugog mandata daje inicijativu za gradnju centralne kapele na Mirogoju, a smatrajući da samo građevinarstvo može obogatiti proizvodne kapacitete grada, određuje da se prostor starog sajmišta na potezu Draškovićeve – Martičeve oslobodi za visoku gradnju, a sajmište da se premjesti daleko na istok na prostor uz potok Lašćinščak, koji danas nosi naziv Heinzelova ulica. Heinzel je na ovom prostoru projicirao i izgradnju velike eksportne klaonice, a kako bi stvorio i u centru grada uvjete za zdravo kupovanje namirnica pomišljao je i na gradnju moderne tržnice na Dolcu. Poplava Save 1923. potaknula ga je i da zatraži od države sredstva za izgradnju savskog nasipa, a kada to nije uspio

dobiti, počinje graditi sredstvima grada provizorni nasip, pri čemu 1921. građeno kupalište na Savi premješta 1926. na novu lokaciju zapadno od mosta. Dakako, za ostvarenje svega toga trebao je mnogo novaca, te je računao na zagrebačke banke, koje su bile centar gospodarske moći i koje su se dobrim dijelom razvijale uz njegovu punu potporu, a on je bio u upravnom odboru mnogih banaka. No glavni financijer Heinzellovih zahvata kod modernizacije gradskih poduzeća i ovih velikih zahvata u građevinarstvu bila je Gradska štedionica, kojoj je Heinzel bio predsjednik po svom položaju.

Gradska štedionica otvorena je 16. ožujka 1914. godine, i u ožujku 1925. dovršena je nova zgrada štedionice na Jelačićevu trgu. Pod vodstvom Heinzela štedionica se uvrstila među prve novčane zavode grada Zagreba ako ne i države, a znajući važnost prometa za grad, Heinzel je gradska poduzeća, među kojima i Zagrebački električni tramvaj stavio u nadležnost Gradske štedionice, pa je na taj način novcem štetišta, zagrebačkih građana, uspio obnoviti zagrebački tramvaj i u znatnoj mjeri proširiti njegovu mrežu i time ojačati gravitacijsku snagu grada. Pod vodstvom Heinzela Gradska štedionica imala je povjerenje građana Zagreba i štedni uložci su znatno porasli. U 1920. godini oni iznose 56,212.911 kruna, 1921. godine 118,397.842 krune, 1922. godine 165,055.327 krune, 1923. godine 268,055.327 krune. Nakon prelaska na dinarsku valutu vrijednost štednih uloga iznosila je 1925. godine 138,089.324 dinara, 1926. godine 343,501.415 dinara, 1927. godine 499,175.914 dinara i 1928. godine 624,629.648 dinara. Još je uočljiviji porast ukupnog prometa po računima. U 1918. on iznosi 292,513.569 dinara, 1921. godine 634.193.590 dinara, 1925 godine 2.182,452.554 dinara, a 1928 godine 5.802,516.404 dinara.¹¹ Dakako, nerealna zamjena krune, devalvacija dinara, a onda i oskudica novca koja je započela 1924. zbog monetarne politike ministra financija Milana Stojadinovića, koji je kretanje novca usmjerio prema Narodnoj banci učinivši je centralnom privilegiranom, a ne samo emisijom bankom, otežavali su poslovanje banaka u Zagrebu, pa i nakon što se dinar stabilizirao. No usporednom inicijativom zagrebačkih privatnika i grada kojemu je Heinzel bio na čelu, Zagrepčani su uštedevine ulagali u Gradsku štedionicu, pa je došlo do upotpunjavanja interesa. Grad se uređuje, izgrađuju se trgovi, kanalizacija, vodovod, plin i uvodi struja, što se više gradilo, u gradu je bilo više zarade, više novca u prometu. Gradska je štedionica nastojala svojim građanima pružiti što jeftiniju vjeresiju. Njezina je kamatna stopa ovisila o lokalnim prilikama, ali je uvijek bila takova da je privlačila malog štetištu, računajući pri tome i na njegovo povjerenje i zagrebački ponos.

Nesređeni odnosi u području monetarne politike kao i stalno miješanje države u samoupravu sprečavali su Heinzela i kod sastava gradskog proračuna. Međutim, treba mu priznati izvanrednu smjelost za snažne poteze, te je gradski proračuna samo od 1920. do 1925. udeveterostručen, što je jedinstven primjer

¹¹ »Gradska štedionica općine slob. i kr. glavnog grada Zagreba 16. III. 1914.–16. III. 1934.«, Zagreb, 1934., te »25 godina rada gradske štedionice općine slob. i kraljevskog glavnog grada Zagreba u Zagrebu«, 1914.–1938., razne strane.

¹² Proračun gradske općine je za vrijeme Heinzela barem utrostručen, a nedostatak sredstava pokrivan je vrlo visokim taksama i prirezima (M. Kolar-Dimitrijević, Radni slojevi Zagreba od 1918. do 1931., Zagreb, 1973., str. 111, 112, 115, 116).

u povijesti komunalne politike zemlje, izuzev u slučaju grada Beograda, koji je bio politički i administrativni centar zemlje.¹²

U 1921. Heinzel je pokrenuo akciju za gradnju nove klaonice i novog tržišta za stoku, smatrajući da je to izvanredno važno za prehranu građana Zagreba, a time je Heinzel planirao i to da stoka postane najvažniji izvozni proizvod. Grad Zagreb imao je samo staru klaonicu, građenu 1864. u Klaoničkoj ulici (današnja Bauerova ul.), neprimjerenu gradu koji je već imao oko 150.000 stanovnika. Već 1897. gradski veterinarski ured tražio je da se sagradi nova klaonica. Odlukama gradskog zastupstva iz 1902. nabavljeno je zemljište za novu klaonicu uz potok Laščinščak, ali su političke krize i gospodarska slabost Zagreba onemogućili izgradnju. Došavši na položaj gradonačelnika, Heinzel je već 13. lipnja 1921. dobio pristanak gradskih zastupnika da započne proces gradnje nove klaonice, te je naručio nacрте kod berlinskog arhitekta Fressea, koji je bio specijaliziran upravo za takve gradnje. Gradsko je zastupstvo 22. svibnja 1922. votiralo 200,000.000 kruna odboru za gradnju klaonice, no zbog omjera dinara prema kruni, koja je izgubila tri četvrtine svoje vrijednosti, ova je svota obezvrijeđena a podizanje zajma u zemlji ili inozemstvu onemogućeno, te je cijeli projekat zaleđen kroz idućih šest godina. Naime, Heinzel je zatražio zajam u Francuskoj, Americi, švicarskoj i Engleskoj i dobio je samo ponudu kompanije Benson za 500.000 funti, i isplatu od 30 % do početka kolovoza 1922., ali uz uvjet da garanciju za zajam dade konzorcij zagrebačkih banaka ili država. Budući da garancija nije dana, zajam nije realiziran, i čitav je projekt bio zaleđen za idućih šest godina.¹³

6.

Međutim, 1925. trebalo je izmijeniti polovicu gradskih zastupnika, pa se nakon izbora 10. svibnja 1925. godine struktura zastupnika izmijenila, a na skupštinskim sjednicama pojavili su se i predstavnici nezavisnih radnika (Ivan Krndelj, Ivan Tomanić, Dragomir Škorić, Gabriel Kranjc), Stjepan Radić, pravaši (Franjo Hrustić i dr. Ante Pavelić) i ostale stranke. Znajući za sve jače napade beogradskih radikala na privredu Hrvatske, koja je bila jako pogodena nemogućnošću osnivanja dioničkih društava i povišenja kapitala bez dozvole državnih vlasti, ali i financijskom politikom dr. Milana Stojadinovića, Heinzel je pozvao uoči priprema za proslavu tisućugodišnjice Hrvatskog kraljevstva sve hrvatske stranke na zajedničku suradnju u interesu grada Zagreba. Ovaj je poziv naišao na žestoku kritiku vladine *Riječi* isticanjem da je »...gradska većina u komunalnim pitanjima bez programa i sistema, u socijalnim reakcionarna i nedemokratska, u kulturnim pitanjima neplodna i nemoćna«¹⁴. Lukavo ubačena sumnja u nedemokratsko načelnikovanje Heinzela u vremenu kada je zaustavljena inflacija, ali i krediti, što se odmah odrazilo i na položaj zagrebačkih

¹³ »Expose za gradnju nove klaonice i novog tržišta za stoku«, Zagreb, 1922., Tiskara »Preradović« u Samostanskoj ul. 1.

¹⁴ *Riječ*, 24. XII. 1925., 19. – SDS i gradski proračun.

radnika, pala je kod mnogih građana Zagreba na plodno tlo. Pravaši su se već 28. srpnja 1926. godine povukli iz Heinzelova hrvatskog bloka izjavivši da Heinzel stavlja na skupštinu prijedloge bez dogovora sa strankama, a oni da ovaj način rada ne mogu prihvatiti.¹⁵

Dakako, svečano obilježavanje tisućugodišnjice Hrvatskoga kraljevstva u Zagrebu ne bi bilo moguće da proslavu nije podupro Heinzel. On se u toj proslavi nije eksponirao direktno, već preko svoje supruge Berte, koja je ušla u Odbor zagrebačkih Hrvatica za priredbu kulturno historijske izložbe, koja je 21. studenoga 1925. priređena u Umjetničkom paviljonu, u prostorijama Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, u kazališnom foajeu, te u Učiteljskom domu.¹⁶

Nesloga zastupnika ipak je utjecala na uspjehe komunalne politike. Iako je 26. lipnja 1925. gradsko zastupstvo donijelo odluku i za gradnju nove gradske tržnice na Dolcu, realizaciji ove ideje nije se moglo pristupiti onim tempom kako je to Heinzel želio, pa se tržnica otvorila tek u rujnu 1930. godine za načelnikovanja Stjepana Srkulja, pri čemu su zasluge Heinzela za ostvarenje ovog projekta jedva spomenute.¹⁷

No bilo je i uspjeha. Dovođeno je i nekoliko reprezentativnih zgrada, među kojima treba na prvome mjestu spomenuti Kovačičevu Burzu novčanih vrednota 1927., zgradu Središnjeg ureda za socijalno osiguranje 1925., Hotel Esplanade, zgradu Gradske štedionice i zgradu Slavonske banke na početku Vlaške ulice, a Heinzel je podupro i molbu Hrvatskog Radiše za gradnju njihova doma u ulici koja je tada i prozvana Radišinom. Trg pred Glavnom željezničkom stanicom i Trg burze dobivaju moderni izgled, utoliko više što je u Draškovićevoj izgrađeno i novo skretišće tramvaja. Izgrađeno je 1926. godine i novo kupalište na Savi, a usprkos svim poteškoćama zagrebački velesajmovi postaju za srednju Europu sve privlačniji, jer se preko njih ugovaraju poslovi za cijeli Balkan. činjenica da je zagrebačka Burza za robu i vrednote ostvarila 1925. promet od 4.468,741.758 dinara a da je promet 1933. bio samo 526,646.844 dinara pokazuje da je Heinzel stvorio u pet godina svog načelnikovanja značajno gospodarsko središte, gdje su se okretali veliki kapitali.¹⁸

Posebnu brigu i borbu započeo je Heinzel u akciji za podizanje savskih nasipa. Naime, velike poplave 1923. potaknule su Heinzela da već tada započne akciju za sredstva radi izgradnje nasipa kojima bi grad bio posve zaštićen od poplava. Međutim, država je odbijala davanje sredstva, pa je nova poplava 1926. zaoštrila ovo pitanje, jer je voda, prodrijevši u nizinska i slabo građena naselja, na Trnju i Trešnjevci, nanijela golemu štetu siromašnom puku. Ovo pitanje nije baš bilo jednostavno, jer je regulacija Save i Drave bila u nadležnosti države, koja je od 1910. ubirala za regulaciju ovih rijeka posebne prireze. Heinzel je

¹⁵ PMH, Ostavština Heinzel, sig. 18053.

¹⁶ Isto.

¹⁷ *Morgenblatt*, 2. IX. 1930. – Feierliche Eröffnung der Zagreber Markthalle. U ovaj projekt uloženo je 70,000.000 dinara.

¹⁸ *Revija Zagreb*, 1938., 28.

tražio od države 12,000.000 dinara. Ne dobivši novac, počeo je graditi provizorni nasip na račun gradskog proračuna, a onda su određena, ali još nedostatna sredstva stigla 1927. od države, ali se taj problem povlačio do konačnog rješenja još dugo godina.¹⁹

Heinzel intenzivnim gradnjama nastoji neutralizirati negativne trendove u gospodarstvu i slabljenje trgovačkih veza s Austrijom uslijed politike države. Kako bi zaustavio rast nezaposlenosti, on podiže kod Gradske štedionice 1926. zajam od milijun dinara na četiri godine uz kamatu od 10%, a onda i kod udruženih novčanih zavoda Zagreba zajam od 14,000.000 dinara uz kamatu od 8% i uz obvezu da taj zajam vrati do kraja 1927. godine. Jamstvo čitavom gradskom imovinom bilo je dovoljno da taj zajam dobije i da Hrvatska eskomptna banka, Jugoslavenska banka, Gradska štedionica i Prva hrvatska štedionica daju po dva milijuna dinara, a ostali novčani zavodi znatno manje. Ovim sredstvima je izgrađen blok zgrada gradskog vodovoda u Martićevoj ulici i novo sajmište na polju Cirkvenica, pa je Margaretski sajam u srpnju 1926. u Martićevoj ulici bio zadnji sajam na toj lokaciji, gdje se držao od 1891. godine. Uređeni su također zoološki vrt u Maksimiru i novo Savsko kupalište, a Heinzel u intervjuu spominje i da treba sagraditi električnu centralu u Krškom kako bi se dobilo dovoljno električne energije. Dakako, ovako intenzivna gradnja u Zagrebu zahtijevala je velika sredstva, pa su se gradski porezi ubirali s velikom strogoćom, zbog čega su pravaši optužili Heinzela za prevelike investicije.²⁰

Posebno je zanimljiv odnos Heinzela i Stjepana Radića u tom razdoblju. Naime, prema Zakonu o oblasnoj i sreskoj samoupravi od 26. travnja 1922. Zagreb je gubio status posebnog, vladi direktno podređenog centra. Njegovo utapanje u Zagrebačku oblast bilo je Heinzelu neprihvatljivo, jer su radi realizacije njegovih planova građani maksimalno opterećeni gradskim prizvezima i potrošarinama. želeći zaštititi građane od dodatnih opterećenja, Heinzel je želio da Zagreb bude izdvojen iz Zagrebačke oblasti, zbog čega se žestoko sukobio sa Stjepanom Radićem, koji je želio da Zagreb bude centar Zagrebačke oblasti, a kroz centralni položaj ove oblasti i centar svih oblasti s hrvatskim pučanstvom. Heinzel se u ovom žestokom sukobu oslanjao na »Projekat zakona o upravi i samoupravi gradova«, prema kojem su svi gradovi u oblastima, izuzev Beograda

¹⁹ Do donošenja Uredbe o izvođenju javnih radova u 1933. sredstva za gradnju nasipa mogla su se dobiti samo od ministarstva socijalne politike i to pod određenim uvjetima. Zapisnik skupštine gradskog zastupstva slob. i kr. glavnog grada Zagreba u 1926, čl. 226., str. 102.

²⁰ *Hrvat*, 1960, 14. VII. 1926. – Ivan Peršić, Od staroga na novo Sajmište. Zapisnik skupštine gradskog zastupstva slob. i kr. glavnog grada Zagreba 29. travnja 1926., čl. 201. Naime, pravaši su kritizirali prevelike investicije, pa se Heinzel opravdava u jednom intervjuu ističući da je proračun u 1926. za 8,000.000 manji od onog u 1925., ali da se manjak od 14,747.657 dinara u proračunu mora podmiriti porezima. Heinzel ističe da su proračuni gradskih poduzeća uravnoteženi, te da Gradska plinara prometuje 14,608.800 dinara, Gradska električna centrala 35,445.000 dinara, Vodovod 2,823.525 dinara, Gradska ekonomija 1,109.909 dinara, a gradske zaklade 3,160.750 dinara. Iz ovih stavki vidi se s kako velikim sredstvima je Heinzel raspolagao i preko gradskih poduzeća (Ekonomsko-financijsko stanje grada Zagreba. Odgovori Heinzela. *Bankarstvo*, 1926., br. 11, str. 490–491).

i Zagreba, koji se mogu organizirati kao zasebne upravne i samoupravne jedinice izuzete od teritorijalne nadležnosti oblasne uprave i samouprave. Budući da je prijedlog ovog zakona donesen upravo u vremenu kada je Stjepan Radić izložio svoj program na skupštini Zagrebačke oblasti računajući sa Zagrebom kao centrom, može se pretpostaviti da je ovaj prijedlog ubačen od srpskih radikala da poremeti odnose Radića i Heinzela, u čemu su i uspjeli. Radić demonstrativno napušta gradsko zastupstvo, ali Zagreb ipak ostaje u oblasti, a Zakon o gradovima donesen je tek deset godina kasnije. Veliki župan dr. Bogdan Stopar iskoristio je ovu priliku i isposlovao kod kralja Aleksandra Karađorđevića 24. lipnja 1927. ukaz kojim se raspušta gradsko zastupstvo u Zagrebu i postavlja za povjerenika grada Mladen Uzorinac. Heinzela je ovaj ukaz zatekao na oporavku u Gasteinu, te je po povratku u samo nekoliko sati morao izvršiti primopredaju i izaći iz gradske vijećnice, ostavivši poslove nedovršene i prekinute, pa je u četiri mjeseca komesarijata gradskim financijama i uopće gradu nanosena velika šteta, a nije ostvaren ni zajam od 28,100.000 dinara koji se trebao podići radi gradnje klaonice.²¹ Iako u ukazu nije bio naveden razlog raspusta gradske samouprave, mislim da su motivi mnogostruki. U prvom redu vlada je tako dobila točan pregled svih gradskih poslova onih početih i onih u planu. U drugom redu stvoreno je nepovjerenje između gradske i oblasne samouprave, između grada i sela, čime je otežan zajednički istup svih kojima je hrvatsko dobro ležalo na duši. S treće strane, maknuće Heinzela s položaja gradonačelnika upravo u vrijeme obilježavanja 75. godišnjice Trgovačke i obrtničke komore onemogućava da sklopi povoljne aranžmane u interesu grada s predstavnicima drugih komora na zemaljskom i međunarodnom planu.

Naime, proslava 75. godišnjice Trgovačke i obrtničke komore u Zagrebu trebala se održati 16. veljače 1927., ali je datum pomaknut na 28. kolovoza 1927. Razlog pomicanja nigdje i nikada nije naveden, i možda je to učinjeno upravo stoga kako bi se dobilo vrijeme da se Heinzela, deset godina predsjednika komore i još uvijek čovjeka na položaju, makne kako ne bi mogao nastupiti na ovoj proslavi s dignitetom kakav je zavrijedio za ono što je stvorio u Zagrebu. Na proslavi je dominirao tadašnji načelnik Vladimir Arko, koji se iskazuje kao sve privrženiji predstavnik beogradske velikosrpske politike, da bi na kraju djelovao i kao predsjednik srpskih radikala u Zagrebu.²² Heinzel, dakako, nije odstupio bez borbe. Budući da je pripadao Hrvatskom bloku, vodstvo bloka odlučilo je da se 28. kolovoza 1927., dakle isti dan kada se održavala i proslava godišnjice komore, u prostorijama Hrvatskog sokola održi skupština na kojoj bi Heinzel kao budući načelnik trebao održati svoj programni govor. No policija je zabranila ovu skupštinu.²³

Pored spomenutog razlog zabrane mogao bi se tražiti i u Heinzelovoj akciji da organizira sve jugoslavenske gradove u savez gradova, te da gradovi jedinstveno zatraže da se izdvoje iz oblasti na svojem području i da se zajednički povežu interesno i samoupravno. Ovim potezom Heinzel je za gradove učinio

²¹ *Novosti*, 199, 25. VI. 1927.

²² Boris Olujčić, Dva jubileja Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu, *Časopis za suvremenu povijest*, 1992., br. 2, str. 197–8. Na proslavi Heinzel je primio neko priznanje, ali su takovo priznanje primili mnogi, pa to i nije moglo zadovoljiti Heinzela.

²³ *Hrvat*, 294, 27. VIII. 1927. – Zabrana velike skupštine Hrvatskog bloka u Zagrebu.

isto što je Stjepan Radić želio učiniti s oblasnim samoupravama s hrvatskim pučanstvom, pa je Stjepan Radić u Narodnoj skupštini 2. veljače 1928. nazvao ovu Heinzelovu inicijativu »zlosretnom«. Inicijativu za osnivanje saveza gradova dao je zapravo još 1923. istaknuti pravnik dr. Ivo Politeo, ali ju je aktivirao Heinzel upravo u vrijeme svojeg sukoba s Radićem. Heinzel je 30. siječnja 1927. sazvao predkonferenciju u maloj dvorani zagrebačke gradske vijećnice, na koju je došao i Kumanudi, tada predsjednik beogradske općine. Na sastanku je dogovoreno da se održi 8. svibnja 1927. kongres na kojem će se glasovati o pravilima. Pravila, koja su izradili pravnik Polić i Heinzel, prihvaćena su i potvrdio ih je ministar unutrašnjih poslova, ali tek 11. studenoga 1927. godine, te je vrlo značajno da se u točki 3. iskazuje kako je svrha saveza da se brine za zajedničke interese gradova, a naročito »da se bori za njihovu samoupravu i da je čuva, da podupire njihov zajednički rad i razvitak da posreduje u zajedničkim gospodarskim, finansijskim, upravnim, pravnim i drugim životnim i važnim pitanjima gradova«. činjenica je da Heinzel do kraja Radićeva života ne stupa s njim u vezu, što je bila velika šteta. Tek na pokopu Radiću Heinzel je rekao: »Moglo je biti više puta opreke u našem shvaćanju, ali nikada u našem patriotizmu i hrvatskom shvaćanju. A dužan sam danas reći da se pravo shvaćeni interesi sela i grada moraju u žarkom patriotizmu na čelo naše narodne i socijalne solidarnosti dovesti u sklad i harmoniju.« Dakle, niti Radićev agrarizam niti Heinzelov urbanizam nisu davali cjelovito rješenje. Ono je ležalo u suradnji, a ne u njihovu suprotstavljanju.²⁴

7.

Namjera vlasti da eliminiira Heinzela s gospodarske scene u Zagrebu bila je promašena, jer je nakon spomenutih događaja, nastupajući kao glavni kandidat Hrvatskog bloka, na gradskoj skupštini 4. listopada 1927. treći put izabran za gradskog načelnika sa 35 od 50 glasova, stekavši tako apsolutnu podršku većine.²⁵ Budući da je u zastupstvu ojačalo radništvo imajući čak pet zastupnika, Heinzel je prihvatio ovaj omjer snaga i počeo voditi veću brigu o potrebama

²⁴ *Savremena opština* u Beogradu je 1930. objavila Heinzelov Pravilnik Saveza gradova kraljevine Jugoslavije s napomenom da ga donose u izvornom obliku, ali da ga treba mijenjati s obzirom na izmijenjene prilike (str. 92–97). Vidi i članak dr. Miloslava Stojadinovića, *Savez gradova* kr. SHS. *Savremena opština*, 1927., str. 798. Heinzel je 1. studenoga 1927. dao ostavku i na predsjedništvo Saveza gradova i uputio je dr. Kostu Kumanudiju. Međutim, tek u svibnju 1929. sastao se odbor koji je ovlastio S. Srkulja da bude predsjednik Saveza gradova do isteka mandata, a onda je predsjedništvo preuzeo beogradski gradonačelnik pa je i središte bilo u Beogradu (*Obzor*, 73, 29. III. 1930.). *Narodni val*, 28, 3. II. 1928. – Beogradska prosvjetna politika. Govor Stjepana Radića u Narodnoj skupštini 2. II. 1928., *Narodni val*, 187, 14. VIII. 1928. – Najveličanstveniji ispraćaj Narodnog Vodje.

²⁵ Zapisnik skupštine gradskog zastupstva od 4. listopada 1927. Osim Heinzela kandidirao se i Ivan Krndelj, te je dobio sedam glasova.

²⁶ O ovom pitanju je dosta pisano. M. Kolar-Dimitrijević, *Radni slojevi*, n. dj., 136–144.; Darja Radović-Mahečić, *Šutljiva zagrebačka arhitektura. Radnička naselja nastala u Zagrebu između dva svjetska rata*, Zagreb, 1993. magisterijski rad obranjen na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

malih ljudi, shvativši to kao zahtjev vremena, ali u odnosu na svoje ranije stavove i kao svoje osobno opredjeljenje.²⁶ Na skupštini gradskog zastupstva 4. travnja 1927. osnovan je Fond zagrebačke gradske općine za izgradnju malih kuća, u koji je gradska općina votirala svotu od 3,000.000 dinara, a mogli su se dobiti i zajmovi uz 6% kamata. Započeo je i otkup do tada rasparceliranog zemljišta na Trešnjevci, pa je podijeljeno oko stotinu zajmova. Na Pongračevom i na Trešnjevci, te na Selskoj cesti počela je intenzivna gradnja, a na periferiju dolazi plin i električna rasvjeta.²⁷

Ovim potezom Heinzel je ulio život u sve strukture grada i namjera radikala koja je trebala Zagreb pretvoriti u zanemarenu provinciju nije uspjela, jer su se mali ljudi do maksimuma aktivirali da dođu do vlastitog doma, a uz pomoć Gradske štedionice i drugih novčanih ustanova Zagreba, pa i vlasnika tvornica koji su također počeli graditi stanove za namještenike i radnike, to je i uspijevalo. Prema pisanju Ivana Peršića, Heinzel je proveo parcelaciju starog sajmišta u Martićevoj, Borongaja i Kanalu, priredio zemljište za gradnju, stavio pogodnu cijenu, te su srednji staleži počeli graditi u Zvonimirovoj i oko nje, siromašniji na Kanalu, a oni najbjeđniji odlučili su se na provizorne kućerke na Trnju.²⁸ Prema mišljenju Peršića, za Heinzelova načelnikovanja sagrađena je polovica zagrebačkih zgrada. Očito je da su upravo u tom vremenu radikali shvatili kako je potrebno uništiti privatno bankarstvo Zagreba, te da će istom tada biti posječena životna snaga glavnoga hrvatskoga grada.

U ovom zadnjem razdoblju svog načelnikovanja Heinzel je znatno tvrdoglaviji i uporniji nego ranije. Javljaju se i jaki znaci autokratizma, pa često donosi odluke bez konzultacije s bilo kime, što izaziva nezadovoljstvo i gradskih zastupnika i gradskih činovnika. Kao da se doista žuri da provede ono što je smatrao da će stvoriti mogućnost Zagrebu da preživi teška vremena krize i ostalih nedaća.

Heinzel je pružio i vrlo žestok otpor odluci ministarstva prosvjete o ukidanju Gospodarsko-šumarskog fakulteta i nekih gimnazija u Zagrebu, znajući dobro vrijednost tehničke i gospodarske inteligencije za prosperitet zemlje. Njegov protest protiv dokidanja ovih škola otkrio je snažnu i borbenu ličnost.²⁹

Heinzel je zasmetao radikalima i svojim namjerama da otvori zagrebački borongajski aerodrom, izgrađen 1925., i za civilne svrhe. Društvo za zračni promet »Aeropot« nabavilo je avion kojemu je dano ime »Zagreb« i kojega je 9. travnja 1928. posvetio nadbiskup dr. Antun Bauer a kumovala mu je Berta Heinzel, te su prvi i poletjeli na tom avionu.³⁰ Odatle pa do Radićeve ideje da treba avionski povezati Zagreb s morem radi turističkih razloga nije bilo daleko,

²⁷ Zapisnik skupštine gradskog zastupstva od 4. IV. 1927, čl. 144., i brojni zaključci nakon toga.

²⁸ *Jugoslovenski Lloyd*, 49, 2. III. 1934. – Ivan Peršić, In memoriam Vjekoslavuu Heinzelu.

²⁹ Vjekoslav Heinzel, Protest protiv dokidanja Gospodarsko-šumarskog fakulteta Zagrebačkog sveučilišta, Zagreb, 1927.

³⁰ Zvonimir Miščec, Zagrebački gradonačelnici, *Večernji list*, 14. VI. 1990.

³¹ Arhiv Instituta za suvremenu povijest, zbirka XXI-Z. Zapisnici oblasnog odbora 1928.

te je ovakav zaključak donesen na sjednici odbora Zagrebačke oblasti pod predsjedanjem Stjepana Radića.³¹

Na prirodno približavanje Heinzela Stjepanu Radiću upućuje i to da se Heinzelova supruga Berta uključila u prikupljanje doprinosa za gladne u Dalmaciji i Hercegovini, te je prikupila 128.000 dinara u tu svrhu³², a na to ukazuje i činjenica da je odmah posjetio ranjenog Radića nakon njegova povratka iz Beograda. Po svemu se čini da je upravo ovo zbližavanje zbog dobra Zagreba i Hrvatske bilo za Heinzela sudbonosno i on koji je imao toliko političkog iskustva nije mogao pregorjeti da na Radićevu ukopu 13. kolovoza 1928. ne rekne kako Radić ostaje najveći velikan na razmeđu života hrvatskoga naroda, koji je probudio u njemu nacionalnu i socijalnu svijest. Heinzel je rekao: »Zagreb je bio ishodište i središta Tvoga političkoga rada i pokreta. Naši narodni velikani Gaj, Strossmayer i Starčević učinili su Zagreb idealnim središtem hrvatskoga naroda, a Ti ga učini realnim središtem, jer Ti si osvojio dušu i posljednjega Hrvata u Boci Kotorškoj, i onoga u Subotici, i onoga u dalekoj Americi i svaki Hrvat gleda danas u Zagrebu uzvišeni svjetionik, koji mu određuje njegove političke i kulturne ciljeve i nacionalne dužnosti.« Heinzel se gotovo zavjetuje da će Zagreb biti kula i svjetionik Radićeve »ideje nacionalizma, čovještva«. ³³ Dakako, poslije ove izjave kralju Aleksandru Heinzel je jednako smetao kao Josip Predavec ili Vladko Maček, te je tražen način na koji se Heinzel može maknuti sa svog prividno tako čvrstog položaja, a pri tome da nikakva sumnja ne padne na vladu. U rješavanju ovog slučaja radikali su se prvi put poslužili metodom kompromitiranja svojeg protivnika na gospodarskoj osnovi. Kao Josip Predavec 1930., i Heinzel je bio prikazan kao nepoštena ličnost, na što su Hrvati uvijek bili vrlo osjetljivi, jer su ih desetljećima zakidali na gospodarskom polju iz Budimpešte.

Naime, povoljne prilike za izgradnju nove klaonice nastupile su ponovno 1927. godine, kada je Radićeva skupština Zagrebačke oblasti predložila niz zahvata u gospodarskoj strukturi sjeverozapadne Hrvatske. Na skupštini gradskog zastupstva 19. prosinca 1927. odobreno je 45.000.000 dinara za gradnju klaonice, pa je početkom 1928. zamoljen Fresse da preradi prvotni nacrt klaonice i da joj pridoda još neke nove sadržaje. Na skupštini 1. rujna 1928. zaključeni su natječaji i radove su dobili Riesner i Payer, Grgić i drug, Josip Dubsky, te Kaučić i Gyiketa. Otvorenim pismom na zagrebačku javnost, a u zastupanju gradskog zastupnika s liste seljačko demokratske koalicije dr. Juriše, dr. Stjepan Košutić je okrivio Heinzela da su natječaji namješteni, te je zatražio da se poništi odluka od 4. rujna 1928. a predmet je poslao na arbitražu i velikom županu Petru Zrelecu. Izvanredna sjednica gradskog zastupstva održana je 17. rujna i na njoj se raspravljalo gotovo isključivo o davanju poslova za klaonicu za koju su bila osigurana sredstva. Padale su vrlo teške riječi, pa su se u diskusiju uključili i komunisti i pravaši, a samo su ing. Vajda i nekolicina zastupnika

³² PMH, Heinzel, 18054/6.

³³ *Narodni val*, br. 188, 15. VIII. 1928. – Govor Heinzela. *Narodni val*, 187, 14. VIII. 1928. – Najveličanstveniji ispraćaj Narodnog Vodje. Na žalobnoj sjednici gradskog zastupstva govorio je podnačelnik Milutin Mayer, ali na pokopu je govorio Heinzel odmah nakon dr. Trumbića.

podržavali Heinzela. Prijedlog da se poništi licitacija i obnovi natječaj dobio je 13 glasova, što je za Heinzela značilo da mu je izglasano nepovjerenje, pa je on iz toga povukao određene konsekvencije. Afera se prenijela u svu štampu i potresala je u rujnu i listopadu Zagreb. »Zagrebačko gradjevno d.d.« i »Union«, koje su firme bile povezane s koncernom »Tipografije«, započele su brojnim napadima na Heinzela, koji zbog pojedinačnih autokratskih ispada kod mnogih nije bio omiljen. Heinzel dugo vremena nije reagirao naglašavajući svoje velike zasluge za razvoj grada i za unapređenje njegovih gospodarskih i političkih interesa. Rekao je čak u jednom intervjuu novinaru *Morgenblatta*, da se htio povući s položaja gradonačelnika već u svibnju, ali da su politički događaji utjecali da to ne učini, misleći vjerojatno na situaciju koja je nastala nakon Radićeve smrti, kad se stanje u Hrvatskoj naglo revolucioniralo. Heinzel kaže: »So muss ich auch in dem jetzigen Augenblicke vorsichtig sein, um durch meinen Ruecktritt nicht etwa die Interessen meiner Vaterstadt zu schaedigen.«³⁴ Međutim, politički protivnici pojačavali su pritisak i Heinzel to nije izdržao, osobito kada su iskazali da je Dubsky dobio radnje radi rodbinskih veza s Heinzelom, te kada se Dubsky povukao iz natječaja.

Duboko povrijeđen Heinzel piše ostavku na svoj položaj 23. listopada 1928. u jedan sat u noći. Ona glasi u cijelosti ovako:³⁵

»Gospodinu Milutinu Mayeru, podnačelniku slob. i kr. glav(nog) grada Zagreba.

Javljam Vam ovime, da polažem čast gradskog načelnika, pa Vas uljudno molim, da ovu moju odluku izvolite saopćiti slavnom gradskom zastupstvu.

Uvidio sam već u mjesecu svibnju, da svoga programa ne ću moći provesti radi zapreka sa sviju strana, pa sam već tada odlučio poslije ferija dati ostavku.

Opazio sam nadalje, da sam si za moga skoro 8-godišnjeg načelnikovanja, stvorio dosta protivnika, jer čuvajući općinske interese, nisam mogao zadovoljiti mnogim njihovim osobnim zahtjevima.

Iz ovih uzroka nastala je i zadnja hajka kod izdavanja radnja za klaonicu. Dijeljenjem velikih radnja na više poduzetnika u interesu je bržega i solidnijega njihovoga izvedenja uslijed medjusobnoga takmičenja. Dužnost je pak grada,

³⁴ *Morgenblatt*, 269, 30. IX. 1928. – Burgermeister Heinzel zur Schlachthausaffare. Zapisnik skupštine gradskog zastupstva od 17. rujna 1928. – čl. 336. Izvještaj gradskog senatora Dane Šarića o klaonici. Heinzela su počeli napadati i dojučerašnji prijatelji. Ivo Belin, koji je radio u Zagrebačkoj burzi, napisao je da Heinzel nije dorastao situaciji, te da je rad gradskih poduzeća osnovao na prenegloj amortizaciji, a prevelika cijena električnoj struji i vodi da tjera industriju iz Zagreba, pogotovo stoga što nema za industriju nekih posebnih povlastica. (*Nova Europa*, knj. 18, br. 9, 11. XI. 1928., 287–290). *Narodni val*, 216, 19. IX. 1928. – Heinzel na odlasku.

³⁵ Povijesni arhiv Zagreba, Gradsko poglavarstvo, personalni dosije Dane Šarića. Treba iskazati da je ova ostavka od mnogih primljena sa zadovoljstvom. Tako *Narodni val*, 247, 25. X. 1928. objavljuje članak »Adieu, gosp. Heinzel«, pri čemu spočitava Heinzelu da je u ljeto doveo u Zagreb na privrednu konferenciju pet ministara, te da je računao na svoje veze s ministrom Vukićevićem, nanoseći time Zagrebu veliku političku štetu. Gotovo sve stranke ocijenile su odlazak Heinzela s mjesta gradonačelnika potrebnim.

davati zaslužbine koliko moguće većem broju svojih porezovnika, a ne monopolizirati ih na jednoga – makar bio i najjeftiniji.

Poznato je svima, da sam ja ovakovu praksu izdavanja radnja našao, došavši na mjesto načelnika i da su ju svakom zgodom interesenti i stručnjaci još kao najboljom priznavali. Radi toga je klaonički odbor u smislu svoje ovlasti posve ispravno postupao u interesu gradske općine, ka i u privredničkom interesu zagrebačkog obrtništva i radništva. Sve to potvrdila je i nadzorna vlast, odbivši odlukom Velikog župana Zagrebačke Oblasti broj 65.919/1928. od 23. oktobra 1928. utoke Inžinjirske komore i građevnih poduzetnika kao neosnovane.

Klaoničko dakle pitanje nije bilo tako zamašno, da se radi toga diže galama, već se cijela hajka digla dijelom iz političke pozadine, a dijelom ga je napuhala stanovita štampa, koja je u rukama do jučer mojih 'prijatelja', a s kojima sam se lično razišao.

Radi mira ja se uklanjam s načelničkom mjestu.

Velike su općinske radnje u toku i pripremi, tako izgradnja klaonice, tržnice na Dolcu, veliki odvodni kanal od Ivanje rijeke do Trešnjevke, uređenje cesta na periferiji itd., pa proračun sa većim investicijama za god. 1929., koje radi ove hajke ne smiju doći u zastoju. želim mome nasljedniku, da imade više uspjeha i zadovoljstva i priznanja, nego li sam ja imao.

Molim Vas, Gospodine Podnačelnice, da izrazite svim zastupničkim drugovima kao i sveukupom gradskom činovništvu i radništvu, koji su me u mojem skoro 8 godišnjem radu podupirali i sa mnom suradjivali moju najsrdačniju zahvalu.

Sa odličnim štovanjem Arh. Vjek. Heinzel

U Zagrebu, 23. listopada 1928.»

Cijela afera doista ima političku pozadinu kako je to Heinzel pretpostavljao. Nekoliko tjedana kasnije obustavljena je i svaka djelatnost Predavčeva Oblasnog odbora zagrebačke skupštine, a u Zagrebu je nastalo vrlo teško stanje ni rata ni mira s Beogradom, koje je završilo proglašenjem šestosiječanjske diktature. Režim je očito namjerno maknuo energičnog, sposobnog i samosvjesnoga Heinzela, koji je pokazao svoju privrženost Hrvatskoj i rodnom gradu. Prijeteći komesarijatom, režim je na neki način isforsirao izbor profesora Stjepana Srkulja za gradonačelnika, poznavajući još iz 1919. njegovu poslušnost i uslužnost. Treba, međutim, odati priznanje Srkulju, koji je taktički izjavio u nastupnom govoru u gradskom zastupstvu 20. studenoga 1928. da će nastaviti s djelom Heinzla »čija će načelnička era biti označena posebnom epohom u razvitku grada Zagreba«³⁶. I doista je i bila. Odlaskom Heinzela kao da je Zagreb izgubio kredibilitet. Radovi za klaonicu i za tržnicu nisu se pomicali s mrtve

³⁶ Zapisnik skupštine gradskog zastupstva 20. studenoga 1928. čl. 343. Međutim, Srkulj prolazi znatno slabije na izboru u odnosu na Heinzla i dobiva 25 glasova, dok je osam zastupnika glasovalo za Šurmina, a šest za Ivana Krndelja.

³⁷ Odluka da se pristupi pripremnim radovima za generalnu regulatornu osnovu donesena je na skupštini gradskog zastupstva još 13. II. 1928., te je tada sazvan odbor stručnjaka da to učini. Raspisan je natječaj i na sjednici gradskog zastupstva 17. V. 1930. izabran je ocjenjivački odbor. Time je započela jedna velika akcija koja traje i danas.

točke sve do polovice 1929., kada su se u gradsku blagajnu počela slijevati sredstva ukinute Zagrebačke oblasti, jer nitko nije htio Zagrebu dati zajam.³⁷ Heinzel je, međutim, odbačen iako su se rezultati njegovih djela susretali u Zagrebu na svakom koraku. Još je zadržao nekoliko članstva u upravnim odborima nekih tvrtki, a 9. travnja 1929. položio je i zakletvu za obavljanje inženjerskih i arhitektskih radova na osnovi privremene uredbe o ovlaštenim inženjerima i arhitektima, ali je to bilo više formalne nego akcijske prirode. Jedna od najznačajnijih akcija je sudjelovanje u ocjenjivačkom odboru natječaja regulatorne osnove za Zagreb zajedno s arh. Martinom Pilarom, Ivanom Meštrovićem i Stjepanom Srkuljem 1930. godine.³⁸ Kada je umro, novine su to zabilježile samo malom crticom, i jedino je Ivan Peršić smatrao potrebnim dati opširniju ocjenu života i rada Vjekoslava Heinzela, odajući mu zaslužen priznanje za stvaranje modernog Zagreba.³⁹

SUMMARY

VJEKOSLAV HEINZEL AS A ZAGREB ENTREPRENEUR (1871–1934)

Born in Zagreb, V. Heinzel was linked to this city during his entire life. For eighteen years he worked as an architect, ten years as President of the Chamber of Commerce and Enterprises, and eight years as mayor. In each of these services, Heinzel accomplished significant results.

The author discusses Heinzel's last two services during which Zagreb developed industries and became a modern Mid-European city. Under his leadership, the preconditions for the construction of Zvonimirova and Martićeva streets were created, constructed a new fair-ground in the street that now bears his name, ordered that the industrial zone should be in the Žitnjak region, and built a temporary system of dams along Sava river. Heinzel was also responsible for eliminating taxes for ten years, which spurred the housing industry. In short, Heinzel made Zagreb into a modern Croatian metropolis.